

“युरोपियन युरो संकट व व्यापारचक्राचे जागतीक परिणाम”

European Euro Sankat and Vyaparchakrache Jagtik Parinam

* Dr. Pawar Ashok S. ** Dr. Sunita J. Rathod
*** Umare Vilas Devchand

* Assit. Prof. Economics Dept., Dr. B.A.M. University Aurangabad

** Maharashtra education Service group-B, DIET Dist. Jalna

*** Research student, Dept. of Economics, Dr.B.A.M. University, Aurangabad

ABSTRACT

आजपर्यंत झालेल्या जागतिक आर्थिक पुनरुत्थानाच्या आकाराबाबत एकमत नाही. पासनाचे मदतीचा हात काढून घेतल्यास पुनरुत्थानाची गती मंदावण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही. २००८ च्या मंदीचा प्रभाव कमी होत नाही की युरो संकटात सापडला. भांडवलवाही अर्थव्यवस्थेत व्यापारी चक्र, तेजी - मंदीद्वय येत असतात. अमेरिकेतील भांडवलवाहीचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे प्रत्यक्ष उत्पन्नापेक्षा वित्तीय संस्था व व्यवहाराचे प्रचंड प्रसार होय. याचे उदाहरण म्हणजे २००८ चे आर्थिक संकट होय. जागतिकीकरणामुळे या युगात कोणत्याही देशाला स्वतंत्रपणे आपली अर्थव्यवस्था ठरविणे आणि राबविणे शक्य होत नाही. आज आर्थिक संकटामुळे संपूर्ण जागतिक अर्थव्यवस्थेला झळ पोहचल्याने जागतिक अर्थव्यवस्थेचे स्वरूप, उद्दिष्ट व रचनेची पुनर्रचना करण्याची गरज सर्व अर्थतज्ज्ञांना जाणवू लागली आहे. त्यामुळे जागतिक मंदीने विकसीत आणि अविकसीत अशा सर्वच देशांना बेरोजगारी, दारिद्र्य आणि कर्ज या प्रश्नांनी प्रभावित केले आहे. जागतिक मंदीचा प्रश्न सोडविणे जगाच्या सकल मागणीदरम्यान बदलावर अवलंबून आहे. अमेरिकेतील वित्तीय संकटाचे रूपांतर जागतिक स्तरावर, वास्तविक अर्थव्यवस्थेच्या संकटामध्ये झाले. या संकटाच्या विळाख्यातून जगातील कोणत्याही देशाची सुटका होवू शकलेली नाही. जागतिक अर्थव्यवस्था २०१० मध्ये जवळपास १ टक्क्यापेक्षा अधिक दराने आंकुचित झाली. अर्थव्यवस्थेमध्ये पुनर्प्राप्त होत राहण्याची आघातक्षमता आहे असा दावा केला जातो. परंतु हे संकट भांडवली व्यवस्थेमुळे आले की या व्यवस्थेतील अनुशांगिक दोषामुळे आले. याबाबत विविध मतप्रवाह आहेत. भांडवली व्यवस्थेलाच पर्याय घोषणा की यातील दोष दूर करण्यासाठी उपाययोजना आणण्यात याबाबत संदिग्धता आढळते. युरो संकट हे अमेरिकन आर्थिकांचे फलित आहे एवढेच नाही तर इतिहासातील तीन जुगारी फुगे आजपर्यंत फुटले आहेत जर यावर व्यवस्थीत पर्याय घोषित नाही तर येण-या काळात बाकीचे फुगे फुटणार आणि सध्याचे आर्थिक संकट हे येण-या काळातले महासंकट होणार हे सत्य आहे.

Keywords :

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

१. “युरोपियन युरो संकट व व्यापारचक्राचे जागतिक परिणामाचा अभ्यास करणे.
२. जागतिक अर्थव्यवस्थेत असतानाच्या आलेल्या व्यापारचक्राच्या परिणामाचा अभ्यास करणे.
३. गुंतवणूक, तुट्टीचा व्यापारचक्राच्या संदर्भात अभ्यास करणे.
४. जागतिक आर्थिक संकटाच्या कारणांचा अभ्यास करणे.

व्यापार चक्राची व्याख्या :-

व्यापार चक्रात होणा-या बदलावर अनेकांनी आपले मत मांडून व्याख्या करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. काही महत्त्वाच्या व्याख्या पुढीलप्रमाणे.

मिचले - ‘व्यापार चक्र म्हणजे एकूण आर्थिक व्यवहारातील चढउतार होय.’

मार्कर्स - ‘भांडवलवाहीतील उत्पन्न विशमता व भांडवलदाराच्या हातात होणारे संपत्तीचे केंद्रिकरण यामुळे उपभोग न्यूनता व अतिरिक्त उत्पादन निर्माण होते परिणामी अर्थव्यवस्थेत आर्थिक मंदी निर्माण होते.’

लॉर्ड केन्स - ‘A trade cycle is composed of periods of good trade characterized by rising prices and low unemployment percentage, altering with periods of bad trade characterized by falling prices and high unemployment percentages.’

मालीका जागतिक व्यापारचक्राची :-

प्रस्तुत घोषितबंधामध्ये १८९०, १९०७, १९२९, २००८ व युरो संकट या आर्थिक संकटाच्या कारणांचा अभ्यास केला आहे. कारण जागतिक आर्थिक संकटाचा अभ्यास करत असतांना एक संशोधक म्हणून आर्थिक संकटाची कारणे समजून घेणे आवश्यक आहे. ते पुढीलप्रमाणे.

१८९० मध्ये आलेली महामंदी :-

घाउक किंमतीत १८९० च्या दशकात मोठ्या प्रमाणावर घसरण झाली. ही घसरण लक्षात आल्याबरोबर नियोक्यांनी वेतनामध्ये घट आणणे कसे आवश्यक आहे हे पटविण्यास सुरुवात केली. कामगाराने तीव्रपणे वेतन कमी करण्यास विरोध करणे सुरु केले. यात मुद्रामुल्य परावर्तीत झाला. वेतन कपात करण्याऐवजी बेरोजगार राहणे लोकांनी पसंत केले. १८९३ मध्ये अमेरिकेत वित्तीय भिती मंदीला कारणीभूत ठरली. बँकावरील विषयासाला तडा गेल्यामुळे बँकेवर होणारी ठेवीदाराची गर्दी वाढून बँकेतून पैसा काढण्याच्या व्यवसायात लोक मोठ्या प्रमाणात लागले. पैसाची मागणी वाढली बँकाकडे पैसा कमी होता बँका दिलेल्या कर्जाची मागणी करू लागल्या, अल्पकालीन व्याजदरात वाढ होऊन व्यवसाय बंद पडू लागले. अमेरिकेत तेव्हा केंद्रीय बँक नसल्यामुळे अंतिम धनकोचा वापर करता आला नाही.

१९०७ मध्ये आलेली मंदी :-

‘वेस्ले मिचेल’ यांनी १९०७ च्या मंदीचा अभ्यास केला आहे. मंदीचे भीतीदायक वातावरण निर्माण होण्यापूर्वी काही महिने गुंतवणुकीच्या बाजारात तणाव निर्माण झाले. मागणी घटली व

एक पौंड तांब्याला २६ सेंट असणारी किंमत तीन महिन्यात १२ सेंट याप्रमाणे घसरली. तांब्याच्या खाणी चालविणा-या कंपन्यांच्या भागभांडवलाच्या किंमती मोठ्या प्रमाणात घसरल्या. या भाग भांडवलाच्या किंमती वाढविण्याचा प्रयत्न भांडवल बाजारात झाला. यातून अँटोहेन्ज अँड कंपनी याचे कामकाज थांबविण्यात आले व ‘ग्रॉस आणि विलबर’ ही कंपनी बुडाली. हेन्ज हे मर्कन्टाईल नॅशनल बँकेचे भागधारक होते. त्यांनी त्यांच्या भागभांडवलाच्या तारणावर मोठी कर्ज घेतली होती. लोकांना माहित होताच लोकांनी बँकेतून पैसे काढण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे इतरही बँकातून पैसे काढण्यास सुरुवात झाली. बँका अडचणीत येवू लागल्यामुळे स्टॉक एक्सचेंज बंद करावे लागले. अनेक बँकांनी ठेवीदारांना रोख पैसे देणे थांबविले. बँकिंग क्षेत्रात अस्थिरता निर्माण झाली, बँकातील ठेवी वेगाने कमी होऊ लागल्या या सर्व परिस्थितीत मंदीची प्रक्रिया अडि एक कडवड झाली.

१९२९ मध्ये आलेली महामंदी :-

जिम क्लॅरिज बँकी १९२९ या ग्रंथात जॉन केथन गॅलब्रेथ यांनी १९२९ च्या महामंदीचे विश्लेषण केले आहे. या महामंदीलाच ‘द ग्रेट डिप्रेषन’ या नावाने ओळखले जाते. अनेक मोठ्या अमेरिकन लोकांची चुकलेली गणिते आहेत. वॉलस्ट्रीमध्ये झालेली पडझड हे वरवरचे कारण आहे. ‘गॅलब्रेथ’ यांच्या मते, फ्लेरिड राज्यातील बांधकाम क्षेत्रातील प्रचंड तेजीत दिसून येणारे लक्षण म्हणजे अमेरिकन माणसाला किमान वारिशीक कश्टांनी लवकरात लवकर जास्तीत जास्त श्रीमंत व्हावे अशी अपेक्षा होती. बांधकाम क्षेत्रातील तेजीमुळे जमिनीच्या प्रत्येक चांगल्या वाईट तुकड्याला चांगली किंमत होती आणि जमिनी १० टक्के रोख किंमतीच्या बांधकामासाठी विकल्या गेल्या. कारण त्यांच्या किंमती झपाटयाने वाढत होत्या. १९२६ ला आलेल्या नैसर्गिक संकटामुळे हजारा घरे उध्वस्त झाली. त्यातूनच घसरणीची सुरुवात झाली. १९२८ मध्ये बँकिंग क्षेत्राचा पत व्यवहार मोठ्या प्रमाणावर घटला. ज्या बँकेत-यांनी जमिनी विकून बँकेत पैसे ठेवले होते ते परत मिळणे कठीण होऊ लागले. या काळात स्टॉक मार्केट तेजीकडे जात होते. कोळ्याच्या किंमती घसरल्यामुळे उत्पादन खर्च कमी करण्यासाठी व स्पर्धात वाढविण्यासाठी जे प्रयत्न झाले यातून १९२६ चा राश्ट्रव्यापी संप झाला. व सोन्याचा प्रवाह ब्रिटन आणि युरोपकडून सुरू झाला. अमेरिकेने आपल्या वस्तुच्या किंमती वाढवण्यात आणि व्याजदर कमी करावेत यासाठी दबाव आणण्यासाठी इंग्लंड, जर्मनी आणि फ्रान्स या देशांच्या मध्यवर्ती बँकाचे प्रतिनिधी अमेरिकेला भेट देवून गेले. परिणामी फेडरल रिझर्व्हचा व्याजदर ४ टक्क्यावरून ३.५ टक्के करण्यात आला. ब-याच मोठ्या प्रमाणात सरकारी कर्ज रोखे विकत घेतले गेले व ज्यांनी रोख विकले त्यांच्या हातात भरपूर पैसा शिल्लक राहिली. ही एक मोठी चूक झाली असे मानले जाते. अतिरिक्त खरेदीशक्ती हातात असलेले लोक भांडवल बाजाराकडे गुंतवणुकीसाठी पळू लागले. प्रोफेसर रॉबिन्सच्या मतानुसार तेव्हापासून परिस्थिती हाताबाहेर गेली.

२००८ मध्ये आलेली मंदी :-

१९९० च्या दशकात मुख्यतः गृहकर्ज आणि उपभोग कर्ज या स्वरूपात सर्वसाधारण अमेरिकन कुटुंबाचा कर्जबाजारीपणा वाढत गेला. व्यक्तीगत उत्पन्नाच्या तुलनेत कौटुंबिक कर्जाचे राश्ट्रीय पातळीवरील प्रमाण १९६० ते १९७० मध्ये ६७ टक्के होते ते गेल्या १५ वर्षात ९५.६ टक्के

वर गेले अमेरिकेत २०० मध्ये माहिती - तंत्रविज्ञान क्षेत्रात जी पडझड झाली आणि भांडवल बाजारात घसरण झाली तेव्हा कर्जाधारित उपभोग पहिला धक्का बसला यालाच डॉट कॉमचा फुगा फुटला असे काही वेळेला म्हटले जाते. या क्षेत्रातील बाहेर पडलेले भांडवल घरबांधणी क्षेत्राकडे वळले. याच काळात घरबांधणी क्षेत्रात करकपातीमुळे आणि व्याजदरातील कपातीमुळे मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक वाढली. त्यामुळे २००२ नंतर आर्थिक वातावरण सुधारले त्याचा वास्तव दर त्या काळात ऋणात्मक होते. परिणामी मोठ्या प्रमाणात पतपुरवठा वाढला त्यामुळे २००० ते २००८ या काळात कर्ज उत्पन्न गुणोत्तर १३० टक्के इतके अतिरिक्त झाले. गृहकर्जाच्या अटी, नियम, कायदे षिथिल करण्यात आले व परिणामी घरबांधणी क्षेत्रात फुगावट्यांची परिस्थिती निर्माण झाली.

घराच्या किंमतीमध्ये अवाढव्य वाढ झाल्या त्यामुळे ब-याच लोकांनी घराची खरेदी बुध्द गुंतवणूक म्हणून केली होती. बेजबाबदार कर्जपुरवठ्याची व त्याला फुगाविणारी कर्जातारण कागदपत्रे यांची भरमसाठ वाढ होत गेली. यालाच लेहमन, बीअर, स्टर्न्स, मेरिल, लीच, मार्गन, स्टब्ले, गोल्डमॅन-मॅकटासारख्या वॉल स्ट्रीटवरील मोठ्या गुंतवणूक बँकांनी टिलियन डॉलर्सच्या किंमतीचे कर्जरोखे बाजारात आणले. २००६ मध्ये गृहकर्जाचा फुगा फुटला घराची कर्ज थकली, अनेकघरे बँकांनी ताब्यात घेतली व घट याहून संपली. षिल्लक राहिले फक्त घर विकणारे घरघरांच्या किंमती झपाट्याने उतरल्या. दुसरीकडे त्याचाच दर वाढले. परिणामी अनेक गुंतवणूकदार व बँका अडचणीत आल्या आणि दिवाळखोरीच्या वाटेला लागल्या. सप्टेंबर २००८ मध्ये लेहमन ब्रदर्स या अमेरिकेतील बौध्द कर्जाच्या १५८ वर्षांचा इतिहास असणा-या गुंतवणूक बँकेची दिवाळखोरी जाहीर झाली. त्यातुनच ख-या अर्थाने मंदीला वाव मिळाला.

युरो संकट :-

युरोपमधील काही देशांच्या पहिल्या अक्षरवारुन जसे पोर्तुगाल, इटली, आयरलंड, ग्रीस आणि स्पेन यांना एकत्रीतपणे पिप्स ;म्प्लेड्ड हे नाव पडले. १९९७ ते २००८ या दशकात पिप्स या देशांमध्ये महागाई वाढत गेली. इतर देशांच्या पगारीच्या सरासरी ३.२ टक्के वाढ झाली असताना पिप्स देशांमध्ये मात्र ही वाढ ६ टक्के होती. तसेच या काळात पिप्स देशांमध्ये वस्तुचे उत्पादनही त्या प्रमाणात वाढले नाही म्हणजेच एकीकडे खर्च खूप वाढत असताना त्या मानाने अर्थव्यवस्थेमध्ये सुधारणा होत नव्हत्या. १९९७ ते २००७ या काळामध्ये युरोपीयन देशांमधल्या सरकारच्या खर्चांमधल्या वाढीचा विचार केला तर जर्मनीमध्ये २ टक्के, आयरलंडमध्ये १० टक्के तर स्पेन, ग्रीस, पोर्तुगाल या देशांमध्ये हा दर ६ - ८ टक्के होता. वाढलेला सरकारी खर्च व घटलेले उत्पन्न यामध्ये पिप्स देश सापडले. २००० मध्ये ग्रीसची वार्षिक आर्थिक तुट त्यांच्या ळ्कट्या ५ टक्के जावून पोहचली. युरोमध्ये ती ३ टक्के असायला हवी होती.

अमेरिकेमध्ये २००७-०८ मध्ये घरांच्या किंमतीमध्ये आलेल्या फुग्यांमुळे झालेले संकट इतरत्र पसरायला लागले त्याचा मोठा फटका पिप्स देशांना आणि त्यामुळे पूर्ण युरोपला बसला. २०१० मध्ये युरो संकटात सापडला कारण मे महिन्यात युरोच्या व्यवहाराची संबंधित असलेली युरोपियन सेंटल बँक आणि अंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी यांनी ग्रीसला या संकटातून बाहेर काढण्यासाठी ७५० कोटी युरो इतकी रक्कम ग्रीसला कर्जाड दिली. त्यामुळे ख-या संकटाची इथुनच सुरुवात झाली. स्पेन आणि आयरलंड या देशांमध्ये घरांच्या वाढत्या किंमतीचा फुगा जोराने फुटला. त्यामुळे बँका आणि कंपन्यांना संकटातून बाहेर काढण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात मदत करावी लागली त्यामुळे सरकारवरील कर्जात पुन्हा वाढ झाली. देशांमधील आर्थिक परिस्थिती अजूनच खराब झाली. व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर या देशांची कामगिरी घसरली, त्यातच वाढत चाललेल्या कर्जांची परतफेड करणे आणि त्या कर्जावरच्या व्याजांची भरपाई करणे, या अवघड गोष्टीमध्ये हे देश बुडून गेले.

अमेरिकेवरील कर्ज :-

आज अमेरिका सारखा देश कर्जाच्या जाळ्यात आहे. जीडीपीची त्याच्या कर्जाचे प्रमाण किती आहे हे पाहणे गरजेचे आहे कारण भविष्यातील मंदी या मुद्यावर अवलंबित आहे.

तक्ता क्रमांक १ - अमेरिकेवरील कर्ज : १९६०-२०१०

लाख कोटी डॉलर्स

अ.क्र	वर्ष	अमेरिकेचे जीडीपी	अमेरिकेवर एकूण कर्ज	कर्जाचे जीडीपीची प्रमाण (%)
1	1960	0-52	0-36	69
2	1970	1-03	0-52	50
3	1980	2-78	1-24	44
4	1985	4-21	2-38	56
5	1990	5-80	4-06	70
6	1995	7-41	5-93	80
7	2000	9-95	7-08	71
8	2005	12-63	9-99	79
9	2006	13-39	10-65	79
10	2007	14-06	11-36	80
11	2008	14-44	12-53	86
12	2009	14-11	14-53	102
13	2010	14-66	16-17	110

संदर्भ - अतुल कहाते (2011)

अमेरिकेवरील कर्जाचा वक वाढला आहे असे आपणास वरील तक्त्यावरून दिसून येते. १९६० मध्ये कर्जाचे जीडीपीची प्रमाण ६९ टक्के होते. त्यामध्ये १९८०ला घट झाली तर २०१०मध्ये ११० टक्के पर्यंत पोहचला आहे. याचा अर्थ भविष्यात त्यामध्ये आणखी वाढ होवून वाईट परिस्थिती निर्माण होवू शकते.

परिक्रम प्रत्यक्ष गुंतवणूक -

देशातील अर्थव्यवस्थेत परिक्रम प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचे प्रमाण किती होते ते पाहणे आवश्यक आहे कारण जागतिक संकटादरम्यान वेगवेगळ्या देशांनी गुंतवणूक केलेली असते त्यामुळे परिक्रम प्रत्यक्ष गुंतवणूक कमी होणे म्हणजे आपली गुंतवणूक मंदीच्या काळात सुरक्षित ठेवणे होय.

तक्ता क्रमांक २ - परिक्रम प्रत्यक्ष गुंतवणूक (वपससपवदे) (२००७-०८)

अ.क्र	देश	2007	2008	वृद्धी दर
1	यु.एस.ए.	232-8	320-9	\$37-80
2	फ्रान्स	158-0	126-1	&20-20
3	इंग्लंड	196-4	96-8	&50-70
4	बेलगम	70-4	94-2	+34-60
5	चीन	83-5	70-3	+10-60
6	रशिया	52-5	65-5	+34-00
7	स्पेन	68-8	63-0	&4-80
8	हॉंग - कॉंग	59-9	45-1	+5-20
9	ब्राझील	34-1	40-4	+30-30
10	स्वीडन	22-1	46-4	+83-10
11	भारत	25-1	46-5	+85-10
एकूण		1940-90	1658-5	&14-50

संदर्भ रु अर्थविचार - २०१२

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, इतर देशांच्या तुलनेत फ्रान्स, इंग्लंड व स्पेन मधील गुंतवणूक कमी झाली आहे. एकूण प्रत्यक्ष गुंतवणूक २००७ च्या तुलनेत २००८ मध्ये कमी आहे. मंदीमुळे परिक्रम प्रत्यक्ष गुंतवणूकीवर परिणाम झाला आहे. कारण वृद्धीदर हा ऋणात्मक असल्याचे आपल्याला दिसते.

विकसनपील व विकसित देशातील आयात निर्यात -

मंदीचा आयात निर्यातीवर काय परिणाम झाला आहे. विकसित व विकसनपील देशातील आयात निर्यात कशा प्रकारची आहे हे पुढील तक्त्यावरून स्पष्ट होईल.

तक्ता क्रमांक ३ - विकसित व विकसनशील देशातील आयात निर्यातीची प्रवृत्ती (२००६-०९)

अ.क्र	देश	विकसित देश		विकसनशील देश	
		निर्यात	आयात	निर्यात	आयात
1	2006	8-5 (-)	7-6 (-)	10-9 (-)	13-2 (-)
2	2007	6-1 (-28-23)	4-7 (-38-16)	9-5 (-12-84)	14-6 (+6-66)
3	2008	1-8 (-70-49)	0-4 (-91-49)	6-0 (-38-84)	10-9 (-22-14)
4	2009	-13-5 (&850)	-12-1 (-2925)	-6-4 (-206-66)	-88 (-188-73)
सरासरी		-316-24	-101820	-85-45	-65-60

संदर्भ रु अर्थविचार - २०१२

टिप रु कंसातील आकडेवारी वृद्धीदर दर्शविते.

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, २००७ च्या जागतिक आर्थिक मंदीचा फटका विकसनपील देशांपेक्षा विकसित देशांना जास्त बसला आहे. कारण २००६ ते २००९ या काळात विकसनपील देशांच्या बाबतीत विचार केला तर निर्यातीची सरासरी वृद्धी - ८५.४५ तर आयातीची सरासरी वृद्धी - ६५.६० इतकी आहे. विकसित देशाचा विचार केला तर निर्यातीचा सरासरी वृद्धीदर - ३१६.२४ तर आयात सरासरी वृद्धी - १०१८.२० इतकी आहे.

चालू खत्यावरील तुट -

खालील तक्त्यामध्ये यु. एस. ए., चीन आणि भारताची चालू खत्यावरील तुट दिली आहे. मंदीमुळे आयात - निर्यातीवर काय परिणाम झाला आहे व त्यामुळे चालू खत्यावरील तुट किती आहे हे दर्शविले आहे.

तक्ता क्रमांक ४ - चालू खत्यावरील तुट (: जव ळ्कर) (: जव ळ्कर)

अ.क्र	वर्ष	यु.एस.ए.	चीन	भारत
1	2007	-5-2 (-)	+11-0 (-)	-1.0 (-)
2	2008	-4-9 (-5-77)	+9.80 (-10.90)	-2.2 (-120)
3	2009	-2-6 (-46-94)	+7.80 (-20.41)	-2.2 (00)
4	2010	-2-2 (-15-38)	+8.60 (+0.25)	-2.5 (-13.64)
सरासरी वृद्धी दर		-22-70	-12-85	-35.45

संदर्भ रु अर्थविचार - २०१२

टिप रु कंसातील आकडेवारी वृद्धीदर दर्शविते.

वरील तक्त्यावरून असे दिसून येते की, यु.एस. ए. च्या व्यवहारपेक्षातील चालू खत्यावरील तुट २००६ ते २०१० मध्ये वाढत गेली आहे. सरासरी वृद्धी दराचा विचार केला तर चीनचा चालू खत्यावरील तुट वृद्धीदर हा -१३.८५, यु. एस. ए. चा -२२.७० तर भारताचा सर्वात जास्त -३५.४५ आहे.

निश्कर्ष -

- जगभरातून सगळ्या देशांनी आपल्याकडे षक्य तीतके डॉलर्स गोळा करून ठेवले आहेत. त्यामुळे डॉलरची मागणी वाढतच गेली आहे. कारण डॉलरला जगामध्ये पर्याय नाही, असे गेले किट्येक षककापासून मानले जात पण त्यामुळे डॉलर जास्त धोकादायक बनत गेला आहे.
- षेअर बाजारातला फुगा, घरातील किंमतीतील फुगा व अमेरिकेतील लोकांचा अनावष्यक खर्च हे तीन फुगे आजपर्यंत फुटले आहे. परंतु राहिलेले दोन फुगे म्हणजे डॉलर व अमेरिकन सरकारवरच्या कर्जाचा फुगा होय.
- टमेरिकेवरील कर्जाचा वक वाढता आहे. १९६० मध्ये कर्जाचे जीडीपीची प्रमाण हे ६९ टक्के होते ते २०१० मध्ये ११० टक्केपर्यंत गेले.
- परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक ही घटत असल्याचे दिसते.
- २००८-०९ पर्यंतचा विचार केला तर जागतिक मंदीचा फटका विकसनपील देशांपेक्षा विकसित देशांना जास्त बसला आहे.

उपाय योजना -

डॉ. रवी बत्रा यांच्या जीम क्लतमंज कमचतमेपवदए वी १९९० या ग्रंथात आर्थिक मंदीचे संकट टाळण्यासाठी ५ प्रकारचे बदल किंवा सुधारणा करणे गरजेचे आहे. अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण व आरोग्य यास आवश्यक ते किमान वेतन, पारिरीक व बौद्धिक क्षमतेचा पुर्ण वापर करण्यासाठी आवश्यक प्रोत्साहने, उच्चतर वृद्धीदर व अल्प भाववाढ व अल्प बेरोजगारी, बाह्य धक्क्यापासुन संरक्षण, समन्यायी करव्यवस्था या पाच गोष्टी या सुधारणांची उदिष्टये असतील.

पूर्णतः विचार करता कोणत्याही राष्ट्राची अर्थव्यवस्था पुर्णत अभियांत्रिक, खुली व स्पर्धात्मक बाजारपेठेवर अवलंबून ठेवण्याचे भांडवलशाहीचे धोरण उपयुक्त नाही. त्यातुन काही काळासाठीची तेजी निर्माण होते पण विध्वंस करणारी मंदीही निर्माण होते. सातत्यपूर्ण विकास प्रक्रिया चाली ठेवायची असेल, सर्वांना सतत रोजगार उपलब्ध करून द्यायचा असेल, मंदी टाळायची असेल व विकासाला पूरक किंमतीवाढ अंमलात आणायची असेल, तर अर्थव्यवस्थेच्या महत्वाच्या आयामावर शासकिय नियंत्रण असणे आवश्यक तेव्हा लौकिक पध्दतीने शासकिय हस्तक्षेप करता येणे अशाच पध्दतीची मिश्र अर्थव्यवस्था हेच व्यवहारीक पाहणपणाचे प्रारूप ठरते.

Euro Exchange Rate

Welcome to the **Euro Exchange Rate** & Euro Currency Converter page. The Euro Exchange Rate represented on this page is updated every minute within the trading hours of 00:00 Monday .

	AUD EUR		0.78409	Australian Dollars to Euros
	GBP EUR		1.21178	Pounds to Euros
	NZD EUR		0.62244	New Zealand Dollars to Euros
	USD EUR		0.76304	Dollars to Euros
	EUR AUD		1.27537	Euros to Australian Dollars
	EUR GBP		0.82523	Euros to Pounds
	EUR CAD		1.31587	Euros to Canadian Dollars
	EUR CNY		8.26671	Euros to Yuan
	EUR HKD		10.17596	Euros to Hong Kong Dollars
	EUR INR		67.57426	Euros to Rupees
	EUR JPY		105.6835	Euros to Yen
	EUR NZD		1.60658	Euros to New Zealand Dollars
	EUR ZAR		10.52982	Euros to South African Rands
	EUR CHF		1.20156	Euros to Swiss Francs
	EUR TRY		2.37239	Euros to Lira
	EUR USD		1.31054	Euros to Dollars
	EUR AED		4.80969	Euros to Dirhams

Commodities

Welcome to our Commodities section - Here you will find live prices for the major commodities including **live gold prices**, **live silver prices** and **live oil prices** (brent oil, heating oil and crude oil). Coming soon are live intraday charts, historical data and historical charts

Live Gold prices

Commodity Pair:	Price	Last Daily	Change	Day Low	Day High	Updated
XAU CAD 	1662.04681	1665.63682	 -3.59 -0.22%	1659.10232	1666.29099	10:14:38
XAU CHF 	1517.46663	1523.20656	 -5.74 -0.38%	1516.92154	1524.47454	10:14:38
XAU EUR 	1262.85795	1267.86759	 -5.01 -0.4%	1262.37175	1268.92496	10:14:38
XAU GBP 	1042.22273	1045.51992	 -3.3 -0.32%	1041.26067	1045.98176	10:14:38
XAU USD 	1656.41500	1657.51500	 -1.1 -0.07%	1653.59500	1661.17500	10:14:38

For more gold price currency conversions, please see our [live gold prices](#) page..

Live Silver prices

Commodity Pair:	Price	Last Daily	Change	Day Low	Day High	Updated
XAG CAD 	31.73559	31.77177	 -0.04 -0.11%	31.63821	31.83630	10:14:38
XAG CHF 	28.97493	29.05494	 -0.08 -0.28%	28.93167	29.09486	10:14:38
XAG EUR 	24.11336	24.18438	 -0.07 -0.29%	24.07885	24.21267	10:14:38
XAG GBP 	19.90049	19.94314	 -0.04 -0.21%	19.84904	19.96571	10:14:38
XAG USD 	31.62805	31.61685	 +0.01 +0.04%	31.47955	31.76485	10:14:38

For more silver price currency conversions, please see our [live silver prices](#) page..

Live Crude Oil prices

Commodity Pair:	Price	Last Daily	Change	Day Low	Day High	Updated
OIL CAD 	101.80200	0.00000	▲ +101.8 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
OIL CHF 	92.94440	0.00000	▲ +92.94 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
OIL EUR 	77.35530	0.00000	▲ +77.36 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
OIL GBP 	63.83450	0.00000	▲ +63.83 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
OIL USD 	101.46500	100.95000	▲ +0.52 +0.51%	100.85000	101.66500	10:15:17

For more oil price currency conversions, please see our [live oil prices](#) page...

Live Brent Oil prices

Commodity Pair:	Price	Last Daily	Change	Day Low	Day High	Updated
BRT CAD 	120.31840	0.00000	▲ +120.32 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
BRT CHF 	109.84960	0.00000	▲ +109.85 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
BRT EUR 	91.42510	0.00000	▲ +91.43 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
BRT GBP 	75.44510	0.00000	▲ +75.45 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
BRT USD 	119.92000	119.76500	▲ +0.16 +0.13%	119.06500	120.38500	10:15:17

Live Heating Oil prices

Commodity Pair:	Price	Last Daily	Change	Day Low	Day High	Updated
HEO CAD 	3.11040	0.00000	▲ +3.11 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
HEO CHF 	2.83980	0.00000	▲ +2.84 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
HEO EUR 	2.36350	0.00000	▲ +2.36 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
HEO GBP 	1.95040	0.00000	▲ +1.95 -100%	0.00000	0.00000	10:15:17
HEO USD 	3.10010	3.09755	▲ +0 +0.08%	3.07940	3.10350	10:15:17

REFERENCES

1-Government of India – Economic Survey of India (2011), Publication Delhi. 2-Pawar Ashok Shankarrao- (Jan-2012), "Global Recession and Indian Service Sector-Southern Economist" (Volume-50, No.18, ISSN -0038-4046) 3-Shinde M. N., More D. K. – "Global Economic Recession and Change in Macro – Economic Variables in World Economy" प्रकाशन लातूर ४ सोडुके आर. एस., गायकवाड बी. आर., २०११ इ. जागतिक मंदी आणि भारतीय अर्थव्यवस्था ९. पवार अशोक एस आर्थिक अरिष्टरु कारण, परिणाम व धोरण, केंद्राव पब्लिकेशन, औरंगाबाद, ६. पवार अशोक एस ;२०१० इ. - *वर्तमान आर्थिक संकट व हिंद स्वराज्य व गांधी विचारांची प्रसंगीगता* स्वतंत्र चंद्रदण्ड बवडणेपद वी पकयं ठमसंवनत इनड्रॅण ७. अतुल काहाते, ;२०११ इ. महामंदीच्या उंबरठ्यावर - मनोविकास प्रकाशन, पुणे. ८. जोषी पी. एन.,-जागतिक अर्थव्यवस्था धोक्यात ;२००८ इ.- अर्थसंवाद, खंड ३२ अंक ३, प्रकाशन, मुंबई. ९. लाटे संचिव, -जागतिक मंदीचे आरिष्ट आणि भारतीय अर्थव्यवस्था ;२००९ इ.- अर्थबोध, खंड १४, अंक १, प्रकाशन, नांदेड. १०. पाटील जे. एफ. - जागतिक मंदी स्वरूप व उपाय ;२००९ इ. - सकाळ प्रकाशन, कोल्हापूर. ११. बर्धन ए. बी.मस्तेवारी भांडवलवाह्ये आरिष्ट ;२००८ इ. - प्रकाशन, मुंबई. १२. वेपचंडे विनायक श्रीधर. - आर्थिक आरिष्टरु कारण, परिणाम व धोरण ;२०११ इ. - केंद्राव पब्लिकेशन, औरंगाबाद. 13-http://www.exchangerates.org.uk/commodities.html (11/04/2012) 14- http://www.exchangerates.org.uk/Euro-EUR-currency-table.html (11/04/2012)